DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.18529164 ମୂଳ ପ୍ରବନ୍ଧ

"ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା' ନାଟକରେ ଆଦର୍ଶର ହତ୍ୟା : ଏକ ଅନୁଶୀଳନ"

ଅଜୟ କୁମାର ସାହୁ

ସଂକ୍ଷିପ୍ତସାର :

'ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା' ଏକ ସାମାଜିକ ତଥା ରାଜନୈତିକ ନାଟକ। ଯେଉଁଥିରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ପରବର୍ତ୍ତୀ ଭାରତୀୟ ସମାଜର ଆଦର୍ଶହୀନତା, ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାର୍ଥ, ବିସ୍ଥାପନ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ମାଓବାଦୀ ହିଂସାର ଭୟାବହ ରୂପକୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପିତ କରାଯାଇଛି। ନାଟକଟି ମୂଳତଃ ତିନି ପୀଢ଼ିର ସଂଘର୍ଷକୁ ଆଧାର କରି ଗତିଶୀଳ ହୁଏ। ଆଦର୍ଶ, ସ୍ୱପ୍ନ ଓ ବାସ୍ତବତା ମଧ୍ୟରେ ଥିବା ଦ୍ୱନ୍ଦ ଏହି ନାଟକର କେନ୍ଦ୍ରବିନ୍ଦୁ। ନାଟକର ନାୟକ ନରହରି ଜଣେ ସଚ୍ଚା ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ। ସେ ଜୀବନତମାମ ଦେଶ, ମାଟି ଓ ମଣିଷ ପାଇଁ ଆଦର୍ଶକୁ ଧରି ରହିଛନ୍ତି। ସ୍ୱାଧୀନତା ସମୟରେ ଯେଉଁ ସମତା, ନ୍ୟାୟ ଓ ମାନବିକତାର ସ୍ୱପ୍ନ ସେ ଦେଖିଥିଲେ, ସ୍ୱାଧୀନତା ପରେ ସେହି ସ୍ୱପ୍ନଗୁଡ଼ିକ ଧୀରେ ଧୀରେ ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଛି ବୋଲି ସେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି। ରାଜନୀତି ଏବେ ସେବାର ମାର୍ଗ ନୁହେଁ, ବରଂ ଶକ୍ତି ଓ ସ୍ୱାର୍ଥର ଖେଳ ହୋଇଯାଇଛି-ଏହି ଯନ୍ତ୍ରଣା ନରହରିଙ୍କୁ ଭିତରୁ ଦୁର୍ବଳ କରିପକାଏ। ନରହରିଙ୍କ ନାତି ଅରୁଣ ନାଟକର ଆଧୁନିକ ସମାଜର ସ୍ୱର। ସେ ନିଜ ଜେଜେବାପାଙ୍କ ଆଦର୍ଶରୁ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଗାଁର ଭିଟାମାଟି ବଞ୍ଚାଇବା ପାଇଁ ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଛନ୍ତି। ସେବାଶ୍ରମକୁ ଭାଙ୍ଗି, ଖଣିଜ ପ୍ରକଳ୍ପ ଓ ବିକାଶର ନାମରେ ଗରିବ ଆଦିବାସୀ ଓ ଗ୍ରାମବାସୀଙ୍କୁ ବିସ୍ଥାପିତ କରାଯାଉଛି। ଅରୁଣ ଏହାର ବିରୋଧରେ ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଲଢ଼େଇ କରୁଥାଏ। ସେ ଭାବେ-ମାଟି ହେଉଛି ମଣିଷର ପରିଚୟ, ଏହାକୁ ଛଡ଼ାଇ ନେଲେ ମଣିଷ ସଂପୂର୍ଣ୍ଣ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଯିବ। କିନ୍ତୁ ନାଟକର ଖଳ ଚରିତ୍ର ଶତ୍ରୁଶଲ୍ୟ ଏହି ସମଗ୍ର ପରିସ୍ଥିତିର ମୂଳ କାରଣ, ସେ ନୀତିହୀନ ରାଜନୀତିର ପ୍ରତୀକ। ଶକ୍ତି ଓ ଆସନର ଲୋଭ ପାଇଁ ସେ ଯେକୌଣସି ସୀମା ଲଂଘନ କରିପାରେ। ବିସ୍ଥାପନ ସମସ୍ୟାକୁ ସେ ନିଜ ରାଜନୈତିକ ଲାଭ ପାଇଁ ବ୍ୟବହାର କରେ ଏବଂ ମାଓବାଦୀ ହିଂସାକୁ ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଭାବେ ଉତ୍ସାହିତ କରି ସମାଜରେ ଭୟ ଓ ଅସ୍ଥିରତା ସୃଷ୍ଟି କରେ। ସ୍ୱାଧୀନ ସଂଗ୍ରାମୀଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତୀକୁ ଭାଙ୍ଗି ହୀନ ରାଜନୀତି କରେ। ଫଳରେ ଶାନ୍ତିର ମାର୍ଗ ନିଏ ହିଂସାର ପଥ। ବୀରେନ୍‌ର ଗୁଳି ମାଡ଼ରେ ଶତ୍ରୁଶଲ୍ୟ ଆହାତ ହୁଏ। ତଥାପି ନାଟକ ଆଶାର ଏକ ସୂକ୍ଷ୍ମ ଆଲୋକ ଦେଖାଏ ଯେ ଯଦି ନୂଆ ପୀଢ଼ି ସଚେତନ ହୁଏ, ଆଦର୍ଶ ପୁନଃଜୀବିତ ହୋଇପାରେ। ଏହି ନିବନ୍ଧରେ ଆଦର୍ଶର ପତନ, ରାଜନୈତିକ କୁଚକ୍ରୀ, ବିସ୍ଥାପନ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ମାଓବାଦୀ ହିଂସାର ଭୟଙ୍କର ଚିତ୍ରକୁ ଉପସ୍ଥାପନ କରି ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ବ୍ମ କରାଏ।

ପ୍ରମୁଖ ଶବ୍ଦାବଳୀ:

ଆଦର୍ଶର ହତ୍ୟା, ଅହିଂସା, ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଚିନ୍ତା, ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ, ହୀନ ରାଜନୀତି, ପୀଢ଼ିଗତ ସଂଘର୍ଷ, ବିସ୍ଥାପନ ସମସ୍ୟା, ସାମାଜିକ ନ୍ୟାୟ, ମାଓବାଦୀ ହିଂସା, ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ।

ଯୋଗାଯୋଗ : **ଡକ୍ଟର ଅଜୟ କୁମାର ସାହୁ** (ଅଧ୍ୟାପକ)
ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ସାହିତ୍ୟ ବିଭାଗ
ଧରଣୀଧର ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ, କେନ୍ଦୁଝର, ଓଡ଼ିଶା
Email: ajaykumarsahoo942@gmail.com
ORCID ID: https://orcid.org/0009-0009-0963-8207

This is an open access journal, and articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Non Commercial Share Alike 4.0 License, which allows others to remix, tweak, and build upon the work non commercially, as long as appropriate credit is given and the new creations are licensed under the identical terms.

For reprints contact: *pracheepatrika@rediffmail.com*

ପ୍ରାପ୍ତି	ସମୀକ୍ଷିତ	ଗୃହୀତ	ପ୍ରକାଶିତ
୧୪.୧୦.୨୦୨୫	୧୩.୧୧.୨୦୨୫	୨୬.୧୨.୨୦୨୫	୧.୦୧.୨୦୨୬

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ କିପରି ଉଦ୍ଧୃତ କରିବେ : ସାହୁ, ଅଜୟ କୁମାର; ୨୦୨୬। "ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା' ନାଟକରେ ଆଦର୍ଶର ହତ୍ୟା : ଏକ ଅନୁଶୀଳନ"। ବାସ୍ତବତାର ପରିପ୍ରକାଶ ପ୍ରାଚୀ। ଭାଗ :୧୧, ସଂଖ୍ୟା : ଞ; ପୃଷ୍ଠା : ୩୦-୩୫ ।

ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧକୁ ଅନ୍‌ଲାଇନରେ ପଢିବାପାଇଁ ପ୍ରବେଶ କରନ୍ତୁ

Quick Response Code:

Available online at : https://pracheenews.com/

DOI : https://doi.org/10.5281/zenodo.18529164
Article No - BPP00376

ବିଷୟ :

ଭାରତୀୟ ସାହିତ୍ୟରେ ନାଟକ ହେଉଛି ସମାଜ ସଚେତନତା କ୍ଷେତ୍ରରେ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ମାଧ୍ୟମ।ଯାହା ମାନବ ଜୀବନର ସତ୍ୟ, ସଂଘର୍ଷ ଓ ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧକୁ ସଚିତ୍ର ଉପସ୍ଥାପନା କରିଥାଏ। ସମାଜରେ ଯେତେବେଳେ ହିଂସା, ଅନ୍ୟାୟ ଓ ନୈତିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ସ୍ଖଳନ ଘଟିଥାଏ, ସେତେବେଳେ ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ଏହାର ଭୟାବହ ପରିଣାମ ସ୍ପଷ୍ଟ ଚିତ୍ର କରାଯାଏ। 'ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା' ଏମିତି ଏକ ସାମାଜିକ ନାଟକ, ଯେଉଁଥିରେ ଅନ୍ଧକାର ପ୍ରତୀକ ହିସାବରେ ହିଂସା,ଭୟ ଓ ମାନବ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ପତନକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରେ। ଏଥିରେ ମହାତ୍ମାଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଦର୍ଶନ, ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା, ମାନବତା ଓ ନୈତିକଶକ୍ତିର ଆଲୋକକୁ ବର୍ତ୍ତମାନର ରାଜନୈତିକ ଗୋଷ୍ଠୀମାନେ କିପରି ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ଆଡ଼କୁ ନେଇଯାଉଛନ୍ତି ତା'ର ଚିତ୍ର ଦେଖାଯାଇଛି। ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋକର ସନ୍ଧାନ ଏହି ନାଟକର ମୂଳ ସ୍ୱର, ଯାହା ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଚିନ୍ତାଧାରା ସହ ଗଭୀର ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ। ଏହି ଆଲୋଚନାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେଉଛି ନାଟକରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିବା ହିଂସା ଓ ଅନ୍ୟାୟର ବିରୋଧରେ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ମୂଲ୍ୟବୋଧ କିପରି ଏକ ନୈତିକ ପଥ ପଦର୍ଶକ ଭାବେ ଉଦ୍‌ଭାସିତ ହୋଇଛି, ତାହାକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରିବା।

ନାଟ୍ୟକାର ବିଜୟ କୁମାର ଶତପଥୀ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଓ ନାଟକ ଜଗତରେ ଜଣେ ପରିଚିତ ନାମ। ସେ ମୁଖ୍ୟତଃ ତାଙ୍କର ସାମାଜିକ ସଚେତନତା ପୂର୍ଣ୍ଣ ନାଟକ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସଂଳାପ ପାଇଁ ଖ୍ୟାତି ଅର୍ଜନ କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ନାଟକଗୁଡ଼ିକରେ ବାସ୍ତବବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ ଓ ସାମାଜିକ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧତା ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଜୀବନର ସଂଘର୍ଷ, ନୀତି-ଅନୀତିର ଦ୍ୱନ୍ଦ ଓ ଆଧୁନିକ ସମୟର ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ସେ ନାଟକ ମାଧ୍ୟମରେ ଉପସ୍ଥାପନା କରିଛନ୍ତି। ଆଧୁନିକ ନାଟ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ କେବଳ ମଞ୍ଚୀୟ ମନୋରଞ୍ଜନରେ ସୀମିତ ନରହି, ସମାଜର ଗଭୀର ସଂକଟ, ମାନବୀୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ବିଘଟନକୁ ସାର୍ଥକ ଭାବରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ କରିଛି। ଏହି ପରିପ୍ରେକ୍ଷିତରେ ନାଟ୍ୟକାର ଶତପଥୀଙ୍କ ଲୋକଉପାଦାନ, ମିଥ୍ ଓ ପାରମ୍ପରିକ ଆହ୍ୱାନକୁ ଶିଳ୍ପମୟ ଉପାୟରେ ବ୍ୟବହାର କରି ଆଜିର ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥାର ସୁଧାରଆଣିବା ପାଇଁ ଚେଷ୍ଟା କରିଛନ୍ତି। ଯେଉଁଥିରେ ବିପର୍ଯ୍ୟୟ ସାମାଜିକ ବ୍ୟବସ୍ଥା, ନୀତିହୀନତା, ଶକ୍ତିର ଅପବ୍ୟବହାର ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ପତନକୁ ନାଟ୍ୟକାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆଧାରରେ ଏକ ସାର୍ବଜନୀନ ମାନବୀୟ ସମସ୍ୟା ରୂପେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଛନ୍ତି। ନାଟ୍ୟକାର ଶତପଥୀଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟିରେ ସାଧାରଣ ମଣିଷର ଜୀବନ, ସମାଜର ଅସମତା, ନୀତି-ଅନୀତିର ସଂଘର୍ଷ ଓ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଗଭୀର ଚିତ୍ରଣ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ। ସେ ପାରମ୍ପରିକ ନାଟକ ଶୈଳୀ ସହିତ ଆଧୁନିକ ଭାବନାକୁ ମିଶାଇ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରନ୍ତି। ତାଙ୍କ ରଚନାର ଭାଷା ସରଳ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥଗଭୀର। ଚରିତ୍ର ଗୁଡ଼ିକ ଜୀବନ୍ତ ଓ ବାସ୍ତବ ସମାଜର ପ୍ରତିନିଧି ଭାବେ ଦେଖାଯାନ୍ତି। ଏହି କାରଣରୁ ତାଙ୍କ ନାଟକଗୁଡ଼ିକ ମଞ୍ଚରେ ଓ ପାଠକମାନଙ୍କ ମନରେ ଦୀର୍ଘ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭାବ ରଖେ।

'ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା' ଏକ ସମାଜମୁଖୀ ଓ ଚିନ୍ତାଜନକ ନାଟକ। ଏହି ନାଟକରେ ଆଧୁନିକ ସମାଜର ନୈତିକ ଅବକ୍ଷୟ, ମାନବୀୟ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ପତନ ଏବଂ ସ୍ୱାର୍ଥପରତାର ଭୟାବହ ପରିଣାମକୁ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ ଉପସ୍ଥାପନ କରାଯାଇଛି। ନାଟକର ନାୟକ ନରହରି ଜଣେ ସ୍ୱାଧୀନ ସଂଗ୍ରାମୀ ଭାବେ ଗାନ୍ଧୀଙ୍କୁ ନିଜର ଆଦର୍ଶ ଭାବେ ଗ୍ରହଣ କରିଛି। ନିଜର ସ୍ୱାଭିମାନରେ କେବେ ଅଭିମାନ ଆଣିନି। ସଂଗ୍ରାମୀ ଭତ୍ତାକୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖାନ କରିଛନ୍ତି ସେ, ତାଙ୍କ ଭାଷାରେ- "ଦେଶ ସ୍ୱାଧୀନ ହେଲା ପରେ ମୁଁ ପେନସନ୍ ରୋକ୍ ଠୋକ୍ ମନା କରିଦେଲି। ମୁଁ ଭାବିଲି ମୋ ମାଆର ମୁକ୍ତି ପାଇଁ ତ ମୁଁ ଲଢୁଥିଲି, ମୋର ପେନସନ୍ କ'ଣ ଦରକାର ?" (ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା, ପୃ-୧୮)

ନାଟକର ଶୀର୍ଷକରେ ଅଛି ସୋସିଆଲ ଟ୍ରାଜେଡ଼ିର ସ୍ୱର। ଯେଉଁଥିରେ ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ମାନବତା ପରି ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋଭ, ଶକ୍ତି ଓ ସ୍ୱାର୍ଥ ଦ୍ୱାରା ନିର୍ଦ୍ଦୟ ଭାବେ ଦମନ କରାଯାଏ ସେହି ସ୍ଥିତିକୁ, "ଆଦର୍ଶର ହତ୍ୟା" ବୋଲି କୁହାଯାଇଛି। ନାଟକର ମୁଖ୍ୟ ଚରିତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀ ନରହରି ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ମାର୍ଗ ଅନୁସରଣ କରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ଆଦର୍ଶର ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଯେତେବେଳେ ଶତ୍ରୁଶଲ୍ୟର ଗୁଣ୍ଡାମାନେ ଭାଙ୍ଗି ଦିଅନ୍ତି ସେତେବେଳେ ସେ ପିଲାମାନଙ୍କ ପରି କାନ୍ଦି କହି ଉଠନ୍ତି "ମୋ ମନ୍ଦିରରେ ତ ଦେବତା ନାହାଁ। ମୁଁ ଯିବି କେଉଁଠିକି ? କାହାକୁ ଫୁଲ ଚନ୍ଦନ ଦେବି ? କାହାକୁ ପୂଜା କରିବି ? ଗାନ୍ଧୀ ମହାତ୍ମା, ଗୋପବନ୍ଧୁ, ବନବିଦ୍ୟାଳୟର ଗୁରୁକୁଳ, ପୂଜ୍ୟନେତା ନବକୃଷ୍ଣ ଚୌଧୁରୀ, ଭଗବତୀ ପାଣିଗ୍ରାହୀ। କିଏ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା ସେମାନଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତିକୁ..... କିଏ ? ଓଃ..... ହେ ଭଗବାନ !"('ଅନ୍ଧାରର

ବିଭୀଷିକା', ପୃ-୪୭) 'ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା' ସମାଜର ସେଇ ଅନ୍ଧକାର ମୁହଁକୁ ସୂଚାଏ, ଯେଉଁଠାରେ ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ଶତ୍ରୁ ହୋଇଯାଏ। ନାଟକରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ଚରିତ୍ରମାନେ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଶ୍ରେଣୀର ପ୍ରତିନିଧି ବହନ କରନ୍ତି। ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ- ନରହରି, ଅରୁଣ, ଶାନ୍ତି, ବିନୋଦ, ଘନ, ଭରତ ଓ ସାଧୁଆ ନୀତି ଓ ଆଦର୍ଶକୁ ଧରି ରହିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିବାବେଳେ, ଶତ୍ରୁଶଲ୍ୟ, ଦନେଇ, ବଇନ ପରି କେତେକ ଖଳ ଚରିତ୍ରମାନେ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ସେଗୁଡ଼ିକୁ ହତ୍ୟା କରିବାରେ ଲାଗିଥାନ୍ତି।

ଉକ୍ତ ନାଟକରେ ଶତପଥୀ ସମାଜର ବାସ୍ତବ ଚିତ୍ରକୁ ଦର୍ଶାଇଛନ୍ତି। ନାଟ୍ୟକାର ସ୍ପଷ୍ଟ କରିଛନ୍ତି ଯେ, ଆଦର୍ଶ ନଷ୍ଟ ହେଲେ ସମାଜ ଅନ୍ଧକାରରେ ବୁଡ଼ିଯାଏ। ଅନ୍ୟାୟ, ଅନୀତି ଓ ଅନ୍ଧ ଶକ୍ତିର ଶାସନ ଲୋକମାନଙ୍କ ଜୀବନକୁ ଭୟାବହ କରିଦିଏ। ଏହି ଅବସ୍ଥା ନାଟକର 'ବିଭୀଷିକା' ରୂପେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ। ନାଟକର ମୂଳ ବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛି- ଯଦି ମନୁଷ୍ୟ ନିଜ ଆଦର୍ଶକୁ ବଞ୍ଚାଇ ରଖିପାରିବ, ତେବେ ସମାଜକୁ ଅନ୍ଧକାରରୁ ମୁକ୍ତ କରାଯାଇପାରିବ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ମଣିଷର ନୈତିକ ଦାୟିତ୍ୱ ଅଛି ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ପକ୍ଷରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ। ଏହି ନାଟକରେ ସେହିପରି ଜଣେ ନବେ ବର୍ଷର ବୃଦ୍ଧା ଗାନ୍ଧୀଙ୍କ ଶିଷ୍ୟ ହୋଇ ବିସ୍ଥାପିତ ସମାଜ ଓ ଅସହାୟ ମାନଙ୍କର ସହାୟକ ହୋଇ ଉକ୍ତ ନାଟକରେ ନାୟକ ହୋଇପାରିଛନ୍ତି। ତାଙ୍କ ଆହ୍ୱାନରେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ଅନାହାର ଅନଶନ କରିବାକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି। ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମାର୍ଗକୁ ଅନୁସରଣ କରି ଆମେ ଯଦି ଆତ୍ମନିର୍ଭରଶୀଳ ହୋଇ ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରମ, ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା,ସଦାଚାର ଓ ସରଳ ଜୀବନ ଶୈଳୀକୁ ଆପଣାଇ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପ୍ରତି ସଚେତନ ରହୁ, ତେବେ ନିଜ ଚରିତ୍ରକୁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ କରି ସମାଜ ଓ ଦେଶର ଉନ୍ନତି ଦାୟିତ୍ୱଶୀଳ ଭାବେ ପ୍ରଗତି ପଥରେ ନେଇ ପାରିବା।

ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ,ମାନବତା, ନୀତି ଓ କରୁଣା ପରି ଆଦର୍ଶଗୁଡ଼ିକ ମାନବ ସମାଜକୁ ଶୃଙ୍ଖଳା, ସୁ-ସ୍ଥିରତା ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ପ୍ରଦାନ କରେ। ଯେତେବେଳେ ଏହି ଆଦର୍ଶଗୁଡ଼ିକ ଧୀରେ ଧୀରେ ନଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଲାଗେ, ସମାଜରେ ଅନ୍ଧକାର ଛାଇଯାଏ ଓ ଜୀବନ ଭୟାବହ ଓ ଅନିଶ୍ଚିତ ହୋଇଯାଏ। ଆଦର୍ଶ ନଷ୍ଟ ହେବାର ପ୍ରଥମ ପରିଣାମ ହେଉଛି ନୈତିକ ଅବକ୍ଷୟ। ହୀନ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ଅନ୍ଧହୋଇ ନେତା ଶତ୍ରୁଶଲ୍ୟ ସେବାଶ୍ରମକୁ ଭାଙ୍ଗି ରୁଜି ଚୁର୍ମାର୍ କରିଦେଇଛି। ପଲଟଣ ପଡ଼ିଆରେ ଥିବା ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତୀ ଗୁଡ଼ିକୁ ବିହାରୀ ଗୁଣ୍ଡା ଲଗାଇ ଭାଙ୍ଗି ପକାଇଛି। ଏହିଠୁ ଆରମ୍ଭ ହୁଏ ଶତ୍ରୁଶଲ୍ୟର ଦୁର୍ବଳ ଲୋକଙ୍କୁ ଦମନ କରିବାର କୂଟ ଚକ୍ରାନ୍ତ, 'ଳରେ ସେ ଅପରାଧ ଓ ଦୁର୍ନୀତି ଆଡ଼କୁ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ। ଆଇନ ଓ ନ୍ୟାୟ ରାଜନେତାଙ୍କ ଚାପରେ ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୋଇପଡ଼େ, କାରଣ ଏହାକୁ ଚାଳନା କରୁଥିବା ଲୋକମାନେ ଆଦର୍ଶହୀନ ହୋଇଯାନ୍ତି। ଏହି ଅନ୍ଧକାରର ପ୍ରଭାବ ଯୁବପିଢ଼ି ଉପରେ ସବୁଠାରୁ ଅଧିକ ପଡ଼େ। ଯୁବକମାନେ ଯେତେବେଳେ ଦେଖନ୍ତି ଯେ ଅନୀତି ଦ୍ୱାରା ସଫଳତା ମିଳୁଛି ଓ ସତ୍ୟ ଦବାଯାଉଛି, ସେମାନେ ଆଦର୍ଶ ଉପରେ ଆସ୍ଥା ହରାଇ ଦିଅନ୍ତି। ବୀରେନ୍ ପରି ଯୁବଶକ୍ତିମାନେ ହାତରେ ବନ୍ଧୁକ ଧରିବାକୁ ପଛାନ୍ତି ନାହିଁ। ଫଳସ୍ୱରୂପ ସମାଜର ଭବିଷ୍ୟତ ଅନ୍ଧକାରମୟ ହୋଇଯାଏ। ତଥାପି, ଏହି ଅନ୍ଧକାର ସର୍ବଦା ରହିନଥାଏ। ଆଦର୍ଶକୁ ପୁନରୁଜ୍ଜୀବିତ କରିବା ପାଇଁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସଚେତନତା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ। ଅରୁଣ ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ ଓ ମାନବତାକୁ ଅନୁସରଣ କରିଛି, ସତ୍ୟ ପାଇଁ ଲଢ଼ି ଧୀରେ ଧୀରେ ସମାଜରୁ ଅନ୍ଧକାରକୁ ଦୂରେଇ ପାରିବ ଏହା ସେ ବିଶ୍ୱାସ ରଖିଛି।

ମାନବ ସଭ୍ୟତା ନୀତି, ନ୍ୟାୟ, ଦୟା, ପ୍ରେମ ଓ ସହଯୋଗ ଭଳି ମାନବୀୟ ଆଦର୍ଶ ଉପରେ ଭିତ୍ତିକରି ଗଢ଼ିଉଠିଛି। ଏହି ଆଦର୍ଶଗୁଡ଼ିକ ମଣିଷକୁ କେବଳ ଏକ ଜୀବ ନୁହେଁ, ବରଂ ଏକ ସାମାଜିକ, ନୀତିଶୀଳ ଓ ସଂବେଦନଶୀଳ ପ୍ରାଣୀ ଭାବେ ପରିଚୟ ଦେଇଥାଏ। କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଶକ୍ତିର ଅତିଲୋଭ, ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଓ ଲୋଭ ମଣିଷର ମନକୁ ଆବୃତ କରେ, ସେତେବେଳେ ଏହି ଆଦର୍ଶଗୁଡ଼ିକ ଧୀରେ ଧୀରେ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଯାଏ। ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବ ଖରାପ ନୁହେଁ; କିନ୍ତୁ ଏହାର ଦୁରୁପଯୋଗ ମାନବୀୟ ଆଦର୍ଶକୁ ସର୍ବଦା ଗଭୀର ଆଘାତ ଦିଏ। ଶକ୍ତି ଲାଭ କରିବା ପରେ ଅନେକ ଲୋକ ନ୍ୟାୟ, ସମତା ଓ ମାନବିକତାକୁ ଅଣଦେଖା କରନ୍ତି। ଶାସକ, ନେତା କିମ୍ବା ପ୍ରଭାବଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଯେତେବେଳେ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ପାଇଁ ଶକ୍ତି ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି, ସେତେବେଳେ ଦୁର୍ନୀତି, ଅନ୍ୟାୟ ଓ ଅତ୍ୟାଚାର ବୃଦ୍ଧି ପାଏ। ଯେମିତି ଶତ୍ରୁଶଲ୍ୟ ପରି ଚରିତ୍ର ପାଖରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳିଛି। ଏହା ମାନବ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ଦୁର୍ବଳ କରି ସମାଜରେ ଅସମାନତା ଓ ଅଶାନ୍ତି ସୃଷ୍ଟି କରେ। ସ୍ୱାର୍ଥ ମଣିଷର ସ୍ୱାଭାବିକ ଗୁଣ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଅତ୍ୟଧିକ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ମାନବୀୟ ଆଦର୍ଶର ଶତ୍ରୁ। ସ୍ୱାର୍ଥପର ମଣିଷ ନିଜ ଲାଭ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ କିଛି ଭାବେନାହିଁ। ସେ ଅନ୍ୟମାନଙ୍କ ଦୁଃଖ, ଅଧିକାର କିମ୍ବା ଆବଶ୍ୟକତା ପ୍ରତି ଉଦାସୀନ ରହେ। ଏପରି ମନୋଭାବ ଦ୍ୱାରା ସମାଜରେ ସହଯୋଗ, ଭାଇଚାରା ଓ ସାମୂହିକ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ଧୀରେ ଧୀରେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯାଏ। ଲୋଭ ମଣିଷକୁ ଅନ୍ଧ କରିଦିଏ। ଧନ, ସମ୍ପତ୍ତି,

ପଦବୀ କିମ୍ବା ଭୋଗବିଳାସ ପାଇଁ ଆକାଂକ୍ଷା ମଣିଷକୁ ଅନୀତିର ପଥରେ ନେଇଯାଏ। ଲୋଭର ଫଳସ୍ୱରୂପ ମିଥ୍ୟା, ଠକେଇ, ଶୋଷଣ ଓ ଅନ୍ୟାୟ ଜନ୍ମ ନେଇଥାଏ। ଏହା ମାନବ ମନରୁ ସନ୍ତୋଷ, ସତ୍ୟନିଷ୍ଠା ଓ ଦୟାକୁ ଦୂରେଇ ଦିଏ। ଶକ୍ତି, ସ୍ୱାର୍ଥ ଓ ଲୋଭ ଯେତେବେଳେ ଏକାଠି ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ମାନବୀୟ ଆଦର୍ଶ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାବେ ଅବହେଳିତ ହୁଏ। ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ, ଦୟା, କରୁଣା ଓ ପ୍ରେମ ଭଳି ମୂଲ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କେବଳ କଥାରେ ସୀମିତ ରହିଯାଏ। ସମାଜ ଯାନ୍ତ୍ରିକ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୋଇପଡ଼େ, ଯେଉଁଠାରେ ମଣିଷ ମଣିଷ ପାଇଁ ଶତ୍ରୁ ହୋଇଯାଏ। ଏଥିପାଇଁ ନାଟକର ପରିଣତି ସ୍ୱରୂପ ବୀରେନ୍‌ର ଗୁଳି ମାଡ଼ରେ ଶତ୍ରୁଶଲ୍ୟ ନିହତ ହୋଇଛି। ଶକ୍ତିର ଦୁରୁପଯୋଗ, ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ଓ ଲୋଭ ମାନବୀୟ ଆଦର୍ଶକୁ ଧ୍ୱଂସ କରି ସମାଜକୁ ଅଧୋଗତିର ପଥରେ ନେଇଯାଏ ଏହା ନାଟକର ମୁଖ୍ୟ ଆଧାର। ଏଥିରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବା ପାଇଁ ମଣିଷକୁ ନୀତି, ସଂଯମ, ସନ୍ତୋଷ ଓ ମାନବିକତାକୁ ଜୀବନର ମୂଳ ଆଧାର କରିବାକୁ ହେବ। ସେତେବେଳେ ମାତ୍ର ମାନବୀୟ ଆଦର୍ଶ ସୁରକ୍ଷିତ ରହି ସୁସ୍ଥ ଓ ସମୃଦ୍ଧ ସମାଜ ଗଢ଼ିଉଠିବ।

ମନୋଭାବ ହେଉଛି ଚରିତ୍ରର ମାନସିକ ଦୃଷ୍ଟିକୋଣ- ସେ କିପରି ଜୀବନକୁ ଦେଖେ, ସମସ୍ୟାକୁ ଗ୍ରହଣ କରେ ଓ ପରିସ୍ଥିତି ସହିତ ମୁକାବିଲା କରେ। ସକାରାତ୍ମକ ମନୋଭାବ ଥିବା ଚରିତ୍ର ସଂଘର୍ଷରେ ମଧ୍ୟ ଆଶା ଦେଖାଏ। ନକାରାତ୍ମକ ମନୋଭାବ ଥିବା ଚରିତ୍ର ନିଜ ଦୁର୍ବଳତା ଦ୍ୱାରା ପତନର ପଥକୁ ଯାଏ। ଏହି ବିରୋଧ ଭାସ ନାଟକରେ କେନ୍ଦ୍ରୀୟ ଭାବକୁ ଗଭୀର କରେ। ନାଟକର ସନ୍ଦେଶ ସିଧାସଳଖ କୁହାଯାଏ ନାହିଁ, ଏହା ଚରିତ୍ରର ଆଚରଣ, ସଂଳାପ ଓ କାର୍ଯ୍ୟ ମାଧ୍ୟମରେ ପ୍ରକାଶ ପାଏ। ଉଦାହରଣ ସ୍ୱରୂପ- ଆଦର୍ଶ ଚରିତ୍ରର ଅରୁଣ ସବୁପ୍ରକାର ପ୍ରତିକୂଳ ପରିସ୍ଥିତିକୁ ସମ୍ମାନ କରିବାକୁ ବିରେନ୍‌କୁ କହିଛି। ଆଦର୍ଶ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ଦ୍ୱାରା ସୁଡ଼ଙ୍ଗରୁ ଆଲୋକ ଦିଶିବ ଏହା ତା'ର ବିଶ୍ୱାସ। ଏଥିପାଇଁ ସେ କହିଛି- "ବଡ଼ ବିଚିତ୍ର ଏ ସମୟ,ଯାହାର ପରିଧି ଭିତରେ ଆମେ ସବୁ ବଞ୍ଚିଛୁ। ଭାଙ୍ଗି ପଡୁଛି ସବୁ ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ଆଦର୍ଶ।ଗୁଡ଼ାଏ ନାଟକୀୟ ଲୀଳାରେ ବୁଡ଼ି ରହିଛି ସମାଜ। ହିଂସା, ରକ୍ତପାତ, ଛଳନା, ପ୍ରତାରଣା, ଏହାରି ଭିତରେ କାଳ କାଟୁଛନ୍ତି ସାଧାରଣ ଜନତା। ଚାଷୀମାନେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି, ଆତଙ୍କବାଦର ଚେର ଲମ୍ବିଛି କାଶ୍ମୀର ଠାରୁ କନ୍ୟାକୁମାରୀ ଯାଏ। ନିରୀହ ସାଧାରଣ ମଣିଷ ଶିକାର ହେଉଛନ୍ତି ତା'ର। ତେବେ..ହଁ... ଏହି ପରିସ୍ଥିତି ବଦଳିବ ନିଶ୍ଚୟ ଅରାଜକତାର ଗହ୍ୱର ଭିତରୁ.. ଅନ୍ଧାରର ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ଭିତରୁ ପୁଣି ଉଜ୍ଜଳ ହୋଇ ଦିଶିବ ଆଲୋକରେଖା।"('ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା', ପୃ-୬୦) ଚରିତ୍ରର ଆଦର୍ଶ ଓ ମନୋଭାବ ଦର୍ଶକଙ୍କ ମନକୁ ଛୁଇଁଥାଏ। ଦର୍ଶକ ଚରିତ୍ର ସହ ନିଜକୁ ଯୋଡ଼ିପାରନ୍ତି, ତାଙ୍କ ଭୁଲ୍‌ରୁ ଶିଖନ୍ତି ଓ ଭଲ ଗୁଣକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରେରିତ ହୁଅନ୍ତି। ଏଣୁ ଏହି ନାଟକ କେବଳ ମନୋରଞ୍ଜନ ନୁହେଁ, ଜୀବନ ଶିକ୍ଷା ମଧ୍ୟ ଦିଏ।

'ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା' ସାଂପ୍ରତିକ ସମାଜର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଅନ୍ଧକାର, ଅନୀତି, ଅନ୍ୟାୟ ଓ ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟର ଅବକ୍ଷୟକୁ ନିର୍ଭୀକ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରେ। ଏହା କେବଳ ଏକ କଳ୍ପିତ କଥା ନୁହେଁ, ବରଂ ଆଜିର ସମାଜର ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରତିଛବି। ସେହି ହେତୁ ସାଂପ୍ରତିକ ସମାଜ ଉପରେ ଏହି ନାଟକର ପ୍ରଭାବ ଗଭୀର, ଦୂରଗାମୀ ଓ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ କରୁଥିବା। ଏହି ନାଟକ ଆଧୁନିକ ସମାଜର ସେହି ଅଂଶକୁ ଆଲୋକିତ କରେ, ଯାହାକୁ ଆମେ ପ୍ରାୟତଃ ଦେଖିବାକୁ ଚାହୁଁନୁ। ଶକ୍ତିର ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର, ଅନ୍ୟାୟ, ନୀରବ ଶୋଷଣ, ଭୟ ଓ ଅନୀତି ଛାୟା-ଏ ସବୁ ଏହି ନାଟକର ମୁଖ୍ୟ ଭାବବସ୍ତୁ। ଏହା ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ବୁଝାଏ ଯେ ସମାଜର ଅନ୍ଧକାର କେବଳ ବାହାରେ ନୁହେଁ, ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଭିତରେ ମଧ୍ୟ ଲୁଚି ରହିଥାଏ। ଆଜିର ସମାଜରେ ଯେପରି ଭୟ, ଅନିଶ୍ଚିତତା, ନ୍ୟାୟଶୀଳତା ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧର ଅଭାବ ଦେଖାଯାଏ, ନାଟକର ପରିବେଶ ତାହା ସହିତ ଗଭୀର ସମ୍ପର୍କ ରକ୍ଷା କରେ। ଏହି ନାଟକ ଦର୍ଶାଏ ଯେ ଯେତେବେଳେ ସମାଜ ନୀରବ ରହେ, ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟାୟ ଆଉ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ହୁଏ। ଏହି ବାର୍ତ୍ତା ସାଂପ୍ରତିକ ସମୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରାସଙ୍ଗିକ। ନାଟକଟି ସାଂପ୍ରତିକ ସମାଜରେ ମାନବିକତା କେଉଁଠି ଅଛି, ଏହି ପ୍ରଶ୍ନକୁ ଉଠାଏ। ଲୋକେ ସ୍ୱାର୍ଥ, ଭୟ ଓ ସୁବିଧା ପାଇଁ କିପରି ନିଜ ମୂଲ୍ୟବୋଧକୁ ତ୍ୟାଗ କରୁଛନ୍ତି, ତାହା ନାଟକରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବେ ପ୍ରତିଫଳିତ । ଏହା ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଆତ୍ମପରିଶୀଳନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ କରେ-ଆମେ କେତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ରହିପାରୁଛୁ ? ଏହି ନାଟକ ସମାଜକୁ ଭୟଭୀତ କରିବା ପାଇଁ ନୁହେଁ, ବରଂ ସଚେତନ କରିବା ପାଇଁ ଲିଖିତ। ନାଟକଟି ଏକ ସଚେତନତାର ଆହ୍ୱାନ ଅନ୍ଧାରକୁ ଦେଖି ଚୁପ୍ ରହିଲେ ତାହା ଆଉ ଘନୀଭୂତ ହୁଏ। ଏହି ସନ୍ଦେଶ ସାଂପ୍ରତିକ ସମାଜ ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ, କାରଣ ଆଜିର ଯୁବପିଢ଼ି ଏହା ମାଧ୍ୟମରେ ସାହସ ଓ ସତ୍ୟର ପକ୍ଷରେ ଦୃଢ଼ ହେବାକୁ ପ୍ରେରିତ ହୁଏ। ଏହି ନାଟକ ସାଂପ୍ରତିକ ସମାଜରେ ଏକ ଆଇନା ଭଳି କାମ କରେ। ଦର୍ଶକ ଏହା ମଧ୍ୟରେ ନିଜ ସମାଜ, ନିଜ ନୀରବତା

ଓ ନିଜ ଦାୟିତ୍ୱକୁ ଦେଖିପାରନ୍ତି । ଏହା ସମାଜକୁ ବଦଳାଇବାର ଆରମ୍ଭ ବିନ୍ଦୁ ହୋଇପାରେ-ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବା, ବିରୋଧ କରିବା ଓ ସତ୍ୟକୁ ଧରିରଖିବାକୁ ଗୁରୁତ୍ୱ ଦିଆଯାଏ ।

ନାଟକରେ ବିକାଶର ନାମରେ ସାଧାରଣ ଲୋକ, ବିଶେଷକରି ଆଦିବାସୀ ଓ ଗ୍ରାମୀଣ ଜନଗୋଷ୍ଠୀଙ୍କ ବିସ୍ଥାପନ ସମସ୍ୟାକୁ ଗଭୀର ଭାବେ ଦେଖାଯାଇଛି । ଜମି, ଜଙ୍ଗଲ ଓ ଜୀବିକା ହରାଇଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସମାଜର ଅବହେଳିତ ସତ୍ୟକୁ ପ୍ରକାଶ କରେ । ନାଟକଟି ମାଓବାଦୀ ଆନ୍ଦୋଳନକୁ ରୋମାଣ୍ଟିକ ଭାବେ ନୁହେଁ, ବରଂ ତାହାର ଭ୍ରାନ୍ତି ନୀତି ଓ ହିଂସାପୂର୍ଣ୍ଣ ପଥର ପରିଣାମକୁ ସମାଲୋଚନାତ୍ମକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖାଏ । ସାଧାରଣ ଲୋକ କିପରି ଏହାର ଶିକାର ହୁଅନ୍ତି, ତାହା ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇଉଠେ । ରାଜନୀତିରେ ସସ୍ତା ଲାଭ ପାଇଁ ମିଛ, ଅପପ୍ରଚାର ଓ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କିପରି ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କୁ ଭ୍ରମିତ କରେ, ନାଟକଟି ତାହାକୁ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଭାବେ ଉପସ୍ଥାପନ କରେ । ଏହି ଖଳ ରାଜନୀତି ସମାଜର ନୈତିକମୂଲ୍ୟକୁ କ୍ଷୟକରେ । ଶତ୍ରୁଶଲ୍ୟ ନିଜର ପ୍ରଭାବ ପଲଟଣ ପଡ଼ିଆ ଓ ସେବା ଆଶ୍ରମରେ ଭଙ୍ଗାରୁଜା କରି ଜାହିର କରିଛି । ନାଟକର ଏକ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗ ହେଉଛି-ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀଙ୍କ ତ୍ୟାଗ ଓ ଆଦର୍ଶକୁ ଅବମୂଲ୍ୟାୟନ କରାଯିବା । ଏହା ଦେଶର ଇତିହାସ ଓ ଆତ୍ମପରିଚୟ ଦିଗ ପ୍ରତି ଗଭୀର ଅସମ୍ମାନକୁ ସୂଚିତ କରେ । ଦେଶପ୍ରେମୀ ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଭାଙ୍ଗିବା ଘଟଣାକୁ ନାଟକଟି ମାନସିକ ଦିଗରୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ନିମ୍ନ ସ୍ତରର ରାଜନୀତିର ପ୍ରତୀକ ଭାବେ ଦେଖାଏ । ଏହା ନୂତନ ପିଢ଼ିକୁ ଭ୍ରାନ୍ତ ପଥରେ ନେବାରେ ଚେଷ୍ଟା ବୋଲି ସନ୍ଦେଶ ଦିଏ । 'ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା'ନାଟକଟି ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବାକୁ ବାଧ କରେ- ଆମେ କେଉଁ ପଥରେ ଯାଉଛୁ ? ଏହା ଅନ୍ଧାର ମଧ୍ୟରେ ଆଲୋକ ଖୋଜିବାର ଆହ୍ୱାନ, ସଚେତନ ନାଗରିକ ହେବାର ପ୍ରେରଣା ଏବଂ ସତ୍ୟ, ନ୍ୟାୟ ଓ ମୂଲ୍ୟବୋଧ ପାଇଁ ଦୃଢ଼ ହେବାର ସନ୍ଦେଶ ଦିଏ ।

ନାଟକର ଭାଷା ସରଳ, ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାଷାରେ ଲିଖିତ । ଅତ୍ୟଧିକ କାବ୍ୟିକତା କିମ୍ବା କୃତ୍ରିମ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ନଥାଇ, ବାସ୍ତବ ଜୀବନର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶୈଳୀ ନାଟକକୁ ଜୀବନ୍ତ କରିଛି । ଆବଶ୍ୟକ ଅନୁସାରେ, ଗୁରୁଗମ୍ଭୀର ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ସାମାଜିକ ଅନ୍ୟାୟ ପ୍ରତି ବିରୋଧ କରେ । ନାଟକର ସଂଳାପଗୁଡ଼ିକ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ କିନ୍ତୁ ଅର୍ଥଗଭୀର । ଶାସକ ଓ ଖଳ ରାଜନୀତିଜ୍ଞଙ୍କ ସଂଳାପରେ କପଟତା, ଅହଂକାର ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ପ୍ରକାଶ ପାଏ । ପୀଡ଼ିତ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ସଂଳାପରେ ବେଦନା, ଅସହାୟତା ଓ ଆକ୍ରୋଶ ସ୍ପଷ୍ଟ ହୁଏ । ଚିନ୍ତନଶୀଳ ଚରିତ୍ରମାନଙ୍କ ସଂଳାପ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଆତ୍ମପରିଶୀଳନ କରିବାକୁ ବାଧ କରେ । ସଂଳାପରେ ଉପଦେଶ ନୁହେଁ, ବରଂ ପରିସ୍ଥିତି ମାଧ୍ୟମରେ ସନ୍ଦେଶ ଆସିଥିବାରୁ ଏହା ସ୍ୱାଭାବିକ ଲାଗେ । ନାଟକର ଭାବ ପ୍ରଦାନର ଗତି ପରିସ୍ଥିତି ଅନୁଯାୟୀ ଚଞ୍ଚଳ ଓ ଗମ୍ଭୀର- ରୂପରେ ଦେଖାଯାଏ । ଦମନ,ହିଂସା ଓ ରାଜନୈତିକ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ରର ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକରେ ଗତି ଦ୍ରୁତ, ତୀବ୍ର ଓ ଉତ୍ତେଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ମନେହୁଏ । ବିସ୍ଥାପନ, ଯନ୍ତ୍ରଣା ଓ ମାନବୀୟ ଦୁଃଖର ଦୃଶ୍ୟର ଗତି ନାଟକରେ ଧୀରେ ଧୀରେ, ଭାବଗଭୀର ଓ ମନକୁ ସ୍ପର୍ଶ କରୁଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । ଏହି ଗତିର ଚଢ଼ା-ଉତାର ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ନାଟକ ସହିତ ମାନସିକ ଭାବେ ଯୋଡ଼ି ରଖେ । ସମଗ୍ର ଭାବେ 'ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା' ନାଟକର ଭାଷା ସରଳ କିନ୍ତୁ ପ୍ରଭାବଶାଳୀ, ସଂଳାପ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଓ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ଏବଂ ଭାବ ପ୍ରଦାନର ଗତି ସମୟୋଚିତ । ଏହି ତିନିଟି ଦିଗର ସମନ୍ୱୟ ନାଟକକୁ ଏକ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସାମାଜିକ ନାଟ୍ୟରେ ପରିଣତ କରିଛି । ନାଟକର ଶେଷରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଅନ୍ୟାୟ, ହିଂସା, ମିଛ ଓ ଖଳ ରାଜନୀତି ଯେତେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଦେଖାଯାଉଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ସେଗୁଡ଼ିକ ଚିରକାଳ ତିଷ୍ଠି ରହିପାରେ ନାହିଁ । 'ଅନ୍ଧାର' ଏଠାରେ ଅଜ୍ଞାନ, ଭୟ ଓ ନୀତିହୀନତାର ପ୍ରତୀକ, ଯାହାକୁ ଜ୍ଞାନ, ସସଚେତନତା ଓ ନୈତିକ ସାହସ ମାଧ୍ୟମରେ ଭଙ୍ଗ କରାଯାଇପାରେ । ମାଓବାଦୀ ହିଂସା ଓ ରାଜ୍ୟ ଦମନ-ଦୁଇ ପକ୍ଷର ଅତିରେଖକୁ ଦେଖାଇ ନାଟକଟି ସୂଚାଏ ଯେ ହିଂସା କେବେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାୟୀ ସମାଧାନ ନୁହେଁ । ଶେଷ ବାର୍ତ୍ତା ହେଉଛି-ମାନବିକ ମୂଲ୍ୟବୋଧ, ସମ୍ବାଦ ଓ ସମ୍ମିଳିତ ସଚେତନତା ହିଁ ସମାଜକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିପାରେ ।

ନାଟକର ପରିଶେଷ ଦର୍ଶକଙ୍କ ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁରୁତ୍ୱପୂର୍ଣ୍ଣ । ସମାଜର ଅନ୍ୟାୟ ଦେଖି ନୀରବ ରହିବା ଠିକ୍ ନୁହେଁ, ଏହି ନୀରବତା ଅପରାଧ ସହ ସମାନ । ସଚେତନ ନାଗରିକ ହୋଇ ସତ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଦୃଢ଼ ସ୍ୱର ପ୍ରକାଶ କରିବା ହିଁ ନାଟକର ମୂଳ ଆହ୍ୱାନ । ସ୍ୱାଧୀନତା ସଂଗ୍ରାମୀଙ୍କ ଅପମାନ ଓ ମୂର୍ତ୍ତିଭଙ୍ଗ ଘଟଣାର ଉଲ୍ଲେଖ ମାଧ୍ୟମରେ ନାଟକଟି ଶେଷରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କରେ-ଯେ ସମାଜ ନିଜ ଇତିହାସ ଓ ଆଦର୍ଶକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରେ, ସେ ସମାଜର ଭବିଷ୍ୟତ ଅନ୍ଧାର ହେଇଯାଏ । ଗାନ୍ଧିବାଦ ଅନୁଯାୟୀ ସତ୍ୟ କେବଳ କଥା ନୁହେଁ, ଜୀବନର ଏକ ପ୍ରକ୍ରିୟା । ନାଟକର ଶେଷରେ ମିଛ ଅପପ୍ରଚାର, ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ଓ ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ଯେପରି ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼େ, ତାହା ସୂଚାଏ-ସତ୍ୟକୁ ଯେତେ ଦମନ କରାଯାଉ, ଶେଷରେ ସେ ଆଲୋକ ଭଳି ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ । ଏହା 'ଅନ୍ଧାର'

ବିରୋଧରେ ସତ୍ୟର ଜୟକୁ ପ୍ରତୀକିତ କରେ । ହୀନ ରାଜନୀତି ଓ ମାଓବାଦୀମାନଙ୍କୁ ବିରୋଧ ଏହି ଦୁଇ ପ୍ରସଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ନାଟକଟି ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ମତକୁ ସମର୍ଥନ କରେ-ହିଂସା ହିଂସାକୁ ଜନ୍ମ ଦିଏ, କିନ୍ତୁ ସମାଧାନ ଦିଏ ନାହିଁ ଯାହା ଅରୁଣ ବନ୍ଧୁ ବୀରେନ୍‌କୁ ବୁଝାଏ ମାଓବାଦୀର ମାର୍ଗ କୌଣସି ସମସ୍ୟାର ଶେଷ ସମାଧାନ ନୁହେଁ, ଅହିଂସାପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରତିରୋଧ ଓ ନୈତିକ ସାହସ ମାଧ୍ୟମରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ସମ୍ଭବ । ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ସତ୍ୟାଗ୍ରହର ମୂଳ ଆତ୍ମା ହେଉଛି-ନୀରବ କିନ୍ତୁ ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିବାଦ । ନାଟକର ଶେଷ ଦିଗରେ ସାଧାରଣ ଲୋକଙ୍କ ଚେତନା ଜାଗ୍ରତ ହେବା ଏହାକୁ ସୂଚାଏ ଯେ ଅସ୍ତ୍ର ନୁହେଁ, ଆତ୍ମବଳ ଓ ନୀତିବଳ ହିଁ ସବୁଠାରୁ ବଡ଼ ଶକ୍ତି । ଗାନ୍ଧିଜୀଙ୍କ ମତ- "ପାପକୁ ଘୃଣା କର, ପାପୀକୁ ନୁହେଁ"- ନାଟକର ଶେଷ ବାର୍ତ୍ତାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ଖଳ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ କିମ୍ବା ଭ୍ରାନ୍ତ ଆନ୍ଦୋଳନକାରୀଙ୍କୁ ସମୂଳ ଧ୍ୱଂସ କରିବା ନୁହେଁ, ବରଂ ତାଙ୍କ ଭିତରେ ଥିବା ମାନବିକତାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ହିଁ ନାଟକର ଶେଷ ଆଶା । ନାଟକର ନାୟକ ନରହରି ଶତ୍ରୁଶଲ୍ୟର ପକ୍ଷ କେବେ ଦେଇ ନାହାଁନ୍ତି କି କେବେ ତାଙ୍କ କଥାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିନାହାଁନ୍ତି ସୁତରାଂ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିରୁ ନାଟକଟି ଶେଷରେ ଏହି ସନ୍ଦେଶ ଦିଏ ଯେ ରାଜନୀତି ଯଦି ନୀତିରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହୁଏ, ସେ ହିଂସ୍ର ହୋଇଯାଏ, ଯାହା ପରିଶେଷରେ ଘଟିଛି । ସତ୍ୟ, ସେବା, ତ୍ୟାଗ ଓ ସରଳତା ଉପରେ ଆଧାରିତ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ରାଜନୀତି ହିଁ ସମାଜର ସଠିକ୍ ପଥକୁହାଯାଇ ପାରେ ।

ଉପସଂହାର :

ପରିଶେଷରେ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ମାନବିକତା ହିଁ ସମାଜ ପରିବର୍ତ୍ତନର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଓ ସ୍ଥାୟୀ ମାର୍ଗ । ଅସ୍ତ୍ର, ଭୟ କିମ୍ବା ଘୃଣା ମାଧ୍ୟରେ ନୁହେଁ, ବରଂ ନୈତିକ ସାହସ, ସଚେତନ ନାଗରିକତା ଓ ଆତ୍ମବଳ ମାଧ୍ୟମରେ ଅନ୍ଧାରକୁ ଭଙ୍ଗ କରାଯାଇପାରେ । ଏହିପରି ଭାବେ, 'ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା' ନାଟକରର ଉପସଂହାର ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଏକ ନୈତିକ ଦାୟିତ୍ୱବୋଧ ଦେଇ ଯାଏ-ସମାଜର ବିରୋଧରେ ନୀରବ ନରହି, ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଆଦର୍ଶକୁ ଆଣି ସତ୍ୟ ଓ ନ୍ୟାୟର ପକ୍ଷରେ ଏକତ୍ର ହେବା । ସମଗ୍ର ସମାଲୋଚନାକୁ ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ଦୃଷ୍ଟିରେ ବିଚାର କଲେ ଏହି ନାଟକଟି ଏକ ସମୟୋଚିତ ସାମାଜିକ ଚେତନା ମୂଳକ କୃତି ବୋଲି ପ୍ରତୀତ ହୁଏ । ଏହା ହିଂସା, ମିଛ, ଖଳ ରାଜନୀତି ଓ ନୀତିହୀନତା ଅନ୍ଧାରକୁ ନିର୍ଭୀକ ଭାବେ ଉଜାଗର କରିଥିବା ସହିତ ସେଗୁଡ଼ିକର ବିକଳ୍ପ ଭାବେ ସତ୍ୟ, ଅହିଂସା, ସତ୍ୟାଗ୍ରହ ଓ ମାନବିକତାକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରେ । ନାଟକର ଶେଷ ବାର୍ତ୍ତା ଏହି ସତ୍ୟକୁ ଉଦ୍‌ଘାଟିତ କରେ ଯେ ଅସ୍ତ୍ର, ଭୟ କିମ୍ବା ଘୃଣା ଦ୍ୱାରା ସମାଜର ସମସ୍ୟା ସ୍ଥାୟୀ ସମାଧାନ ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ଗାନ୍ଧିବାଦୀ ନୀତି ଅନୁଯାୟୀ ନୈତିକ ସାହସ, ସଚେତନ ପ୍ରତିବାଦ ଓ ନୀତିପୂର୍ଣ୍ଣ ଆଚରଣ ମାଧ୍ୟମରେ ଅନ୍ୟାୟର ମୂଳକୁ ଧ୍ୱଂସ କରାଯାଇପାରେ । ନାଟ୍ୟକାର ବିଜୟ କୁମାର ଶତପଥୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକକୁ କେବଳ ମନୋରଞ୍ଜନର ସୀମାରେ ରଖିନାହାନ୍ତି, ସେ ଏହାକୁ ସାମାଜିକ ଆଲୋଚନାର ମଞ୍ଚ ଭାବେ ଗଢ଼ି ତୋଳିବାର ଆଶା ଓ ଆବେଦନ ରଖିଛନ୍ତି ।

ସହାୟକ ଗ୍ରନ୍ଥସୂଚୀ :

୧. ଶତପଥୀ, ବିଜୟ କୁମାର : 'ଅନ୍ଧାରର ବିଭୀଷିକା', ଏଥେନା ବୁକ୍ସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୨୩ ।

୨. ଷଡ଼ଙ୍ଗୀ, ରାଜେନ୍ଦ୍ର :'ବିକାଶ, ବିସ୍ଥାପନ ଓ ଭବିଷ୍ୟତ' ଶିକ୍ଷା ପ୍ରକାଶନୀ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୦୮ ।

୩. ମିଶ୍ର, ଡକ୍ଟର ସଂଘମିତ୍ରା : 'ନାଟକର ନବ ଦିଗନ୍ତ', ରାଜାରାଣୀ ପେପର ବ୍ୟାକସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୧୯୯୨ ।

୪. ତ୍ରିପାଠୀ, ସୂର୍ଯ୍ୟମଣି : 'ଲାଲ ଆତଙ୍କ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରବନ୍ଧ', ଲାର୍କ ବୁକ୍ସ, ଭୁବନେଶ୍ୱର, ୨୦୧୦ ।